

ORVOSI BIOFIZIKA

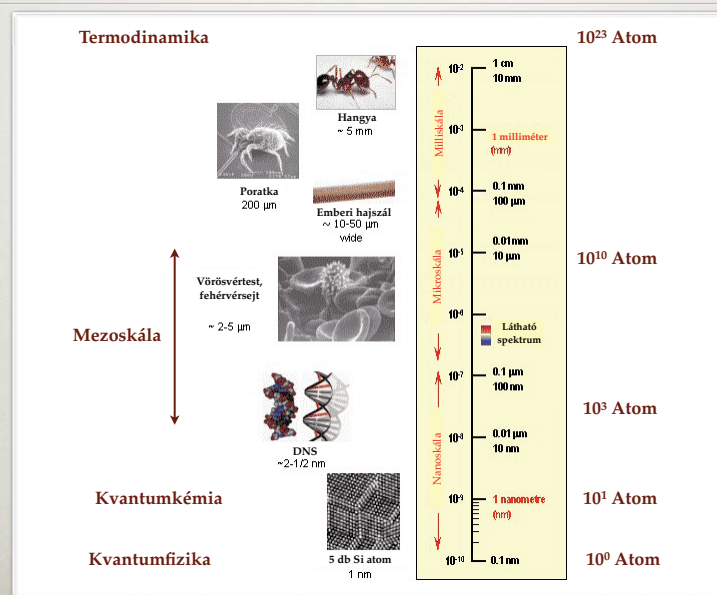
KELLERMAYER MIKLÓS

TEMATIKA

Bevezetés. Az élő anyag szerkezete.
Sugárzások.
Lumineszcencia
Röntgensugárzás
Radioaktivitás, dozimetria.
Hang, ultrahang.
Biomolekuláris rendszerek vizsgálata.
Termodinamika, transzportfolyamatok.
A vérkeringés és szívműködés biofizikája.
Bioelektromos jelenségek.
Szenzoros működés. A látás és hallás biofizikája.
Izomműködés.
A biológiai mozgás molekuláris alapjai. Biofizikai kutatások az orvostudományban.

Komplexitás

BIOMOLEKULÁRIS RENDSZEREK MÉRETTARTOMÁNYA

A TUDOMÁNYOS IGAZSÁG ALAPJA

„bármely igazság próbaköve a **kísérlet**”

Tudományos módszer:

Tudományos lelkiület:

Megfigyelés
Megfontolás
Kísérlet

Rácsodálkozás
Kritikus gondolkodás
Kérdezés és kételkedés

A TERMÉSZETTUDOMÁNY ALAPÁLLÍTÁSAI

>Atomelmélet<

A természet részecskékből áll, amelyek állandó mozgásban vannak, és vonzzák-taszítják egymást.

A természet folyamatai leírhatók a részecskék segítségével.

A természeti törvények statisztikus jellegűek (példa: dobhártya)

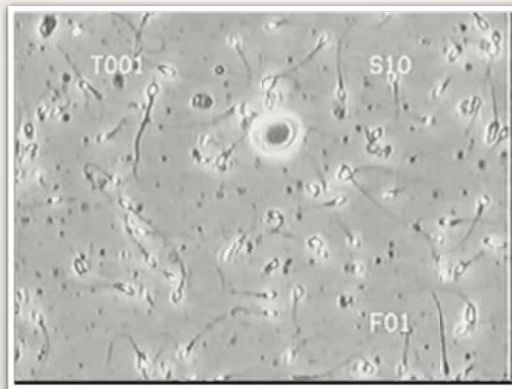
ORVOSI BIOFIZIKA

Az "élő" folyamatokat
egyszerűsíti,
számszerűsíti

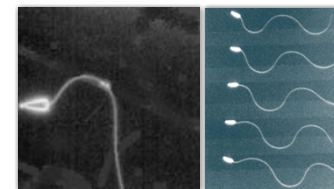
Cél:

Orvosi és biológiai jelenségek, folyamatok fizikai leírása

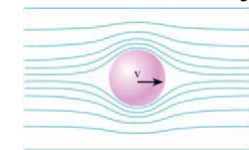
BIOLÓGIAI JELENSÉG FIZIKAI LEÍRÁSA

A SPERMATOCITA ÁLTAL ÉRZÉKELT KÖZEGELLENÁLLÁS

Stokes törvény:

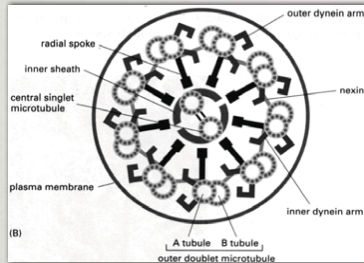

$$F = \gamma = 6r\pi\eta v$$

$$\gamma = 6r\pi\eta = 6 \cdot 1.6 \times 10^{-6} (m) \cdot \pi \cdot 10^{-3} (Pas) = 3 \times 10^{-8} Ns/m$$

$$F = \gamma = 3 \times 10^{-8} Ns/m \cdot 5 \times 10^{-5} m/s = 1.5 \times 10^{-12} N = 1.5 pN$$

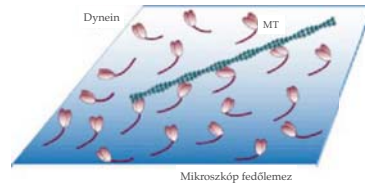
SPERMATOCITA MOTILITÁS MOLEKULÁRIS MECHANIZMUSA?

Lépés: 8 nm
(Minden második
tubulin alegység
közötti távolság)

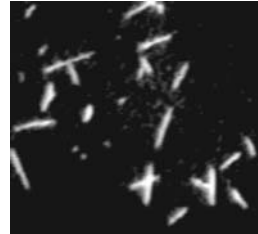

"In vitro motilitási próba"

Mikroszkóp fedőlemez

Fluoreszcencia mikroszkópia

Újsághír

Az Eagle Rock középiskola diákja nyerte el az első díjat az április 26-án megrendezett Idaho Falls középiskolai Tudományos Konferencián. Dolgozatával azt akarta bemutatni, mennyire ráhangolódtak az emberek a tudománnyal való handabandázásra és a környezet lerombolásától való félelemre. Elkészített egy felhívást a "dihidrogén monoxid" vegyület betiltására, és ezt követően megvizsgálta, mennyire tudja meggyőzni az embereket, hogy aláírásukkal támogassák.

A betiltás támogatására a következő okokat hozta fel:

1. a vegyület erőteljes izzadást és hányást képes okozni
2. a savas esők egyik fő komponense
3. gáznemű halmazállapotban égési sérüléseket okozhat
4. nagy mennyiségű belélegzése fulladást okoz
5. hozzájárul a természet erőziójához
6. erősen csökkenti az autófékek hatékonyságát
7. kimutatták rákos daganatokban.

A diák 50 embert kért fel a betiltást sürgető felhívás aláírására.

Negyvenhárom (43) aláírta.
Hat (6) azt mondta, még gondolkodik.

Egy (1) tudta mindössze, hogy a vízről van szó. . .

A VÍZ BIOFIZIKÁJA

Víz

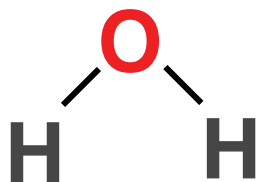
- Egyetlen vegyület, mely a (földi) természetben folyadék
- Egyetlen vegyület, mely a természetben mindhárom halmazállapotban megtalálható
- Szervetlen, de a szerves élet számára létfontosságú

A VÍZMOLEKULA SZERKEZETE I.

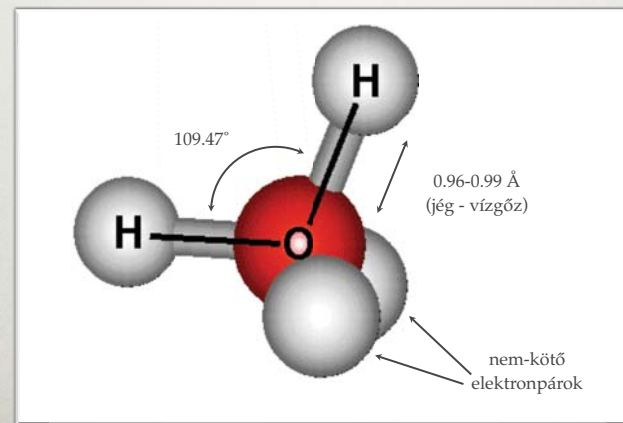
Egyik legkisebb molekula: alig nagyobb, mint egy atom

Oxigén: $2s^2p^4$

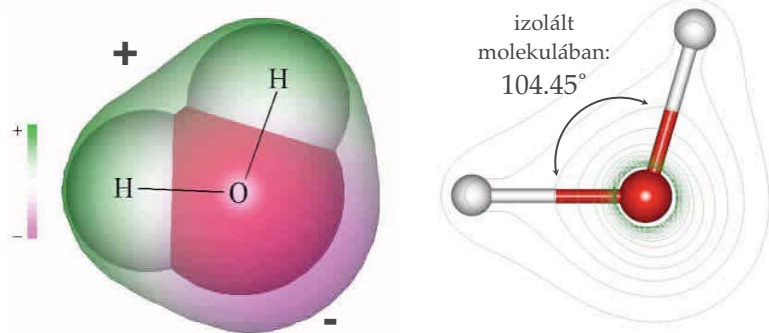
A VÍZMOLEKULA SZERKEZETE II.

- Tetraéder szerkezet
- sp^3 hibridizáció (Hibridizáció: azonos főkvantumszámú, de különböző szimmetriájú állapotok kombinációja)

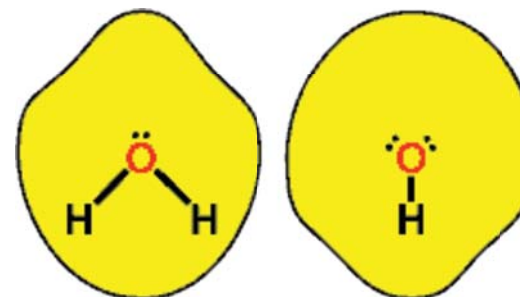
A VÍZMOLEKULA SZERKEZETE III.

Nagy állandó dipólmomentum

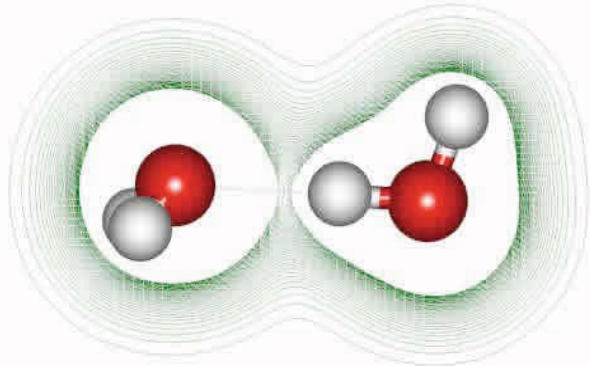
A VÍZMOLEKULA SZERKEZETE IV.

van der Waals sugár: $\sim 3.2 \text{ \AA}$
Nem gömb alakú

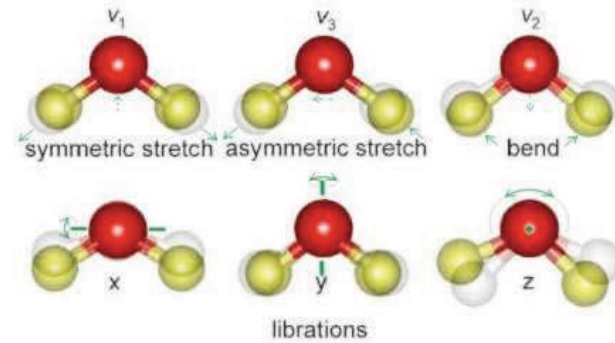

A VÍZMOLEKULA SZERKEZETE V.

Víz dimér:
H-kötés a proton és nem-kötő elektronpár között

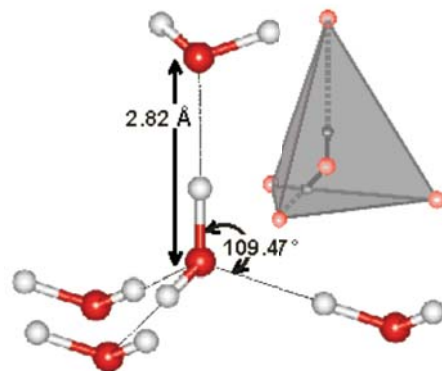
A VÍZMOLEKULA FORGÓ-REZGŐ MOZGÁSA

Abszorpció az infravörös, vörös tartományban ->
természetes vizek "kék" színe

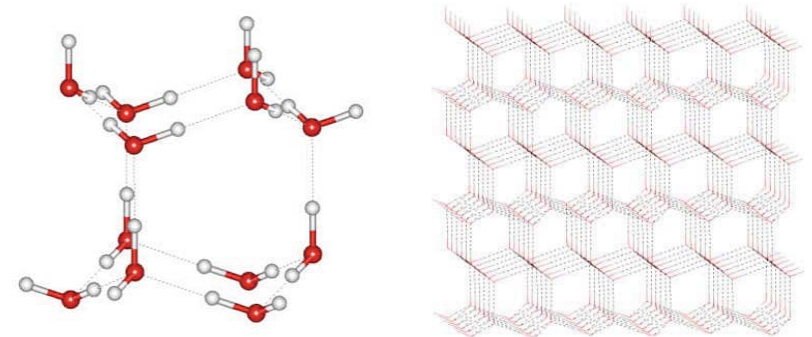
HIDROGÉNKÖTÉS VÍZBEN

Víz pentamer kialakulása

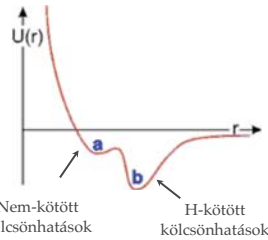
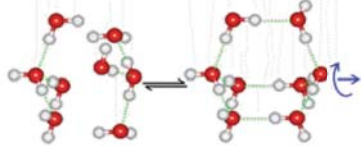
A JÉG SZERKEZETE

- 9 módosulat
- Közöséges jég: hexagonális szerkezet
- Koordinációs szám: 4 (minden molekula 4 másikat koordinál)
- Interstitium: elférne benne egy vízmolekula

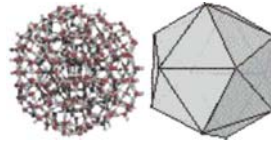
A CSEPPFOLYÓS VÍZ SZERKEZETE

H-híd: kohézió + tasztítás
Cluster képződés: biciklo-oktamer

Clusterekből hálózat:
280 molekulából
ikozaéder szerkezet

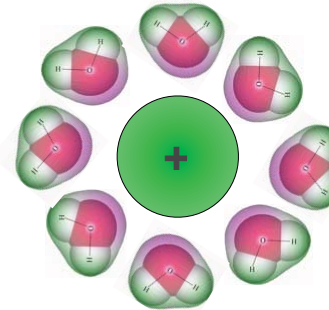
(ikozaéder: 20 azonos egyenlő oldalú háromszöggel határolt szabályos téridom)

Térbeli hálózatos szerkezet:
magyarázhatja a víz anomális tulajdonságait

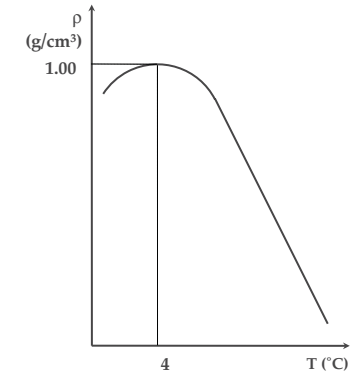
A VÍZ FIZIKAI TULAJDONSÁGAI I.

Nagy dipólmomentum:
Jó oldószer
Elektrolit oldatok

Mikrohullámú sütő!

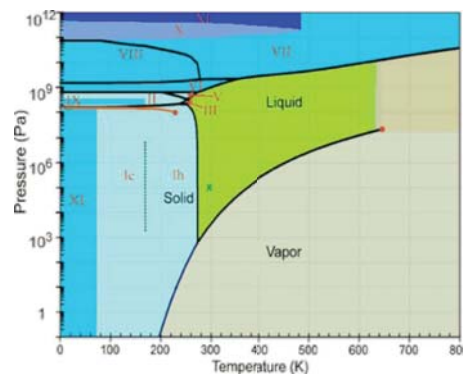
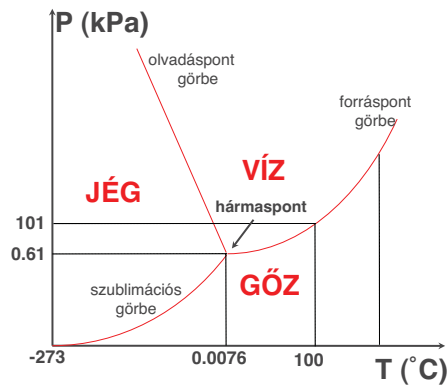
Anomális sűrűség-
hőmérséklet függvény

Élet a befagyott tóban!

A VÍZ FIZIKAI TULAJDONSÁGAI II. FÁZISDIAGRAM

- Fázisgörbe: két fázis egyensúlyban
- Fázisgörbék közötti terület: egyetlen fázis van jelen
- Metszéspont: hármaspont

HIDRATÁCIÓ

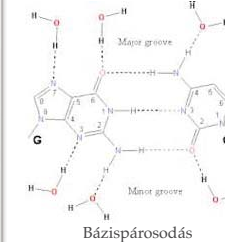
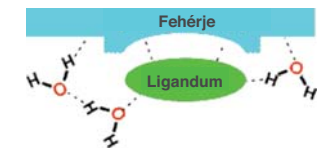
- Elektrolit oldatok
- Nem elektrolit oldatok, apoláros molekula: hidrofób hidratáció
- Fehérje hidratáció
Szerkezet fenntartás
Polarizált "multilayer"
- Nukleinsavak
Bázispárok

Mikrogyöngy exklúzió víz multilayerrel?

2 μm latex gyöngyök

víz

Nafion polimer

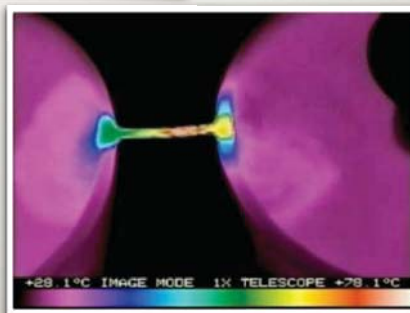
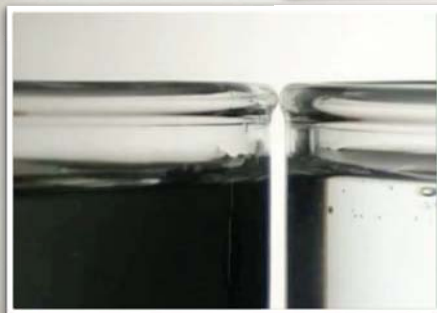
Víz
"multilayer"

“FLOATING WATER BRIDGE”

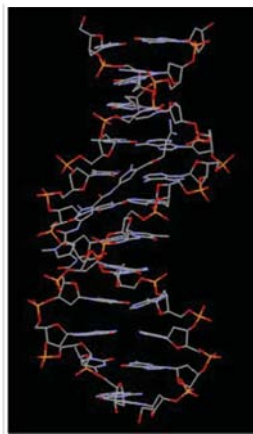
5 kV

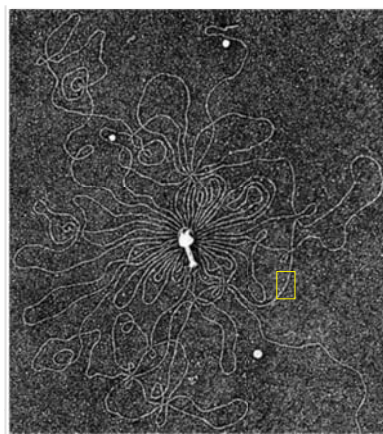
Elmar Fuchs, Wetsus

MAKROMOLEKULÁK

A BIOLÓGIAI MAKROMOLEKULÁK HATALMAS MOLEKULÁK

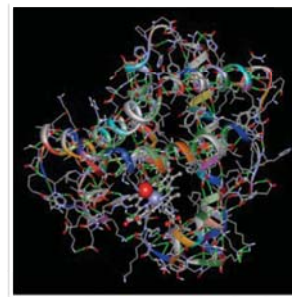

DNS dupla hélix

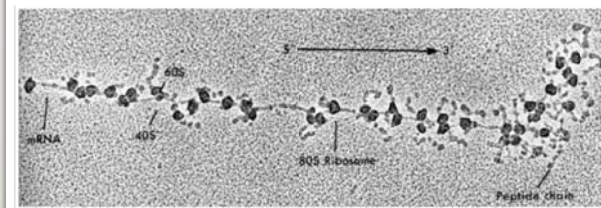

Bakteriofágból kiszabaduló DNS fonal

A BIOLÓGIAI MAKROMOLEKULÁK IZGALMAS MOLEKULÁK

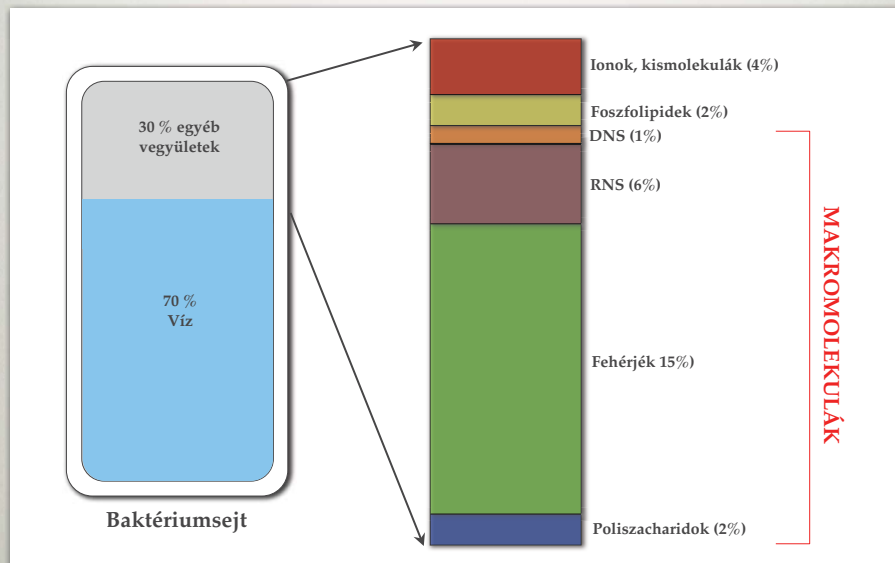

Hemoglobin alegység
térszerkezeti modellje

Újonnan termelődő fehérje
(selyemfibroin)

A MAKROMOLEKULÁK TÖMEG SZERINTI MENNYISÉGE A SEJT BEN **NAGY**

BIOLÓGIAI MAKROMOLEKULÁK: BIOPOLIMÉREK

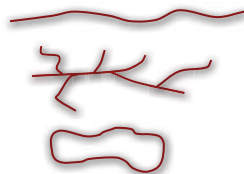
Polimérek:
Építőközből, monomerekből felépülő láncok

Monomerek száma: $N \gg 1$;
Típusosan, $N \sim 10^2 - 10^4$,
de DNS: $N \sim 10^9 - 10^{10}$

Biopolimer	Alegység	Kötés
Fehérje	Aminosav	Kovalens (peptidkötés)
Nukleinsav (RNS, DNS)	Nukleotid (CTUGA)	Kovalens (foszfodiészter)
Poliszacharid (pl. glikogén)	Cukor (pl. glükóz)	Kovalens (pl. α -glikozid)
Fehérjepolimer (pl. mikrotubulus)	Fehérje (pl. tubulin)	Másodlagos

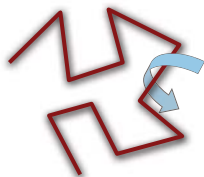
BIOPOLIMÉREK ALAKJA

1. Lineáris
2. Elágazódó
3. Cirkuláris

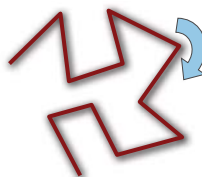

A polimérlánc alakja dinamikusan változik. Lehetséges mechanizmusok:

1. C-C kötések körüli rotáció

2. Sűrűdásmentes pántokkal összekapcsolt merev rudak (FJC)

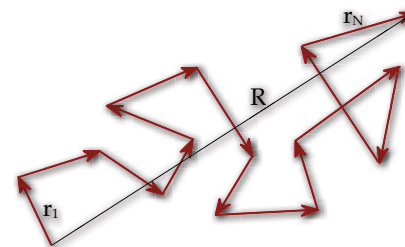

3. Kötés torzulás, hajlítás (WLC)

A POLIMÉREK ALAKJA A BOLYONGÓ MOZGÁSRA EMLÉKEZTET

Brown-mozgás - "random walk"

"Négyzetgyök törvény":

$$\langle R^2 \rangle = Nl^2 = Ll$$

R = vég-vég távolság
 N = elemi vektorok száma
 $l = |\vec{r}_i|$ = korrelációs hossz
 r_i = elemi vektor
 $Nl = L$ = kontúrhossz
 l összefüggésben van a hajlítómerevséggel.

Bolyongó (diffúzióvezérelt) mozgás esetén R =elmozdulás, N =elemi lépések száma, L =teljes megtett út, és l =átlagos szabad úthossz.

BIOPOLIMÉREK MECHANIKÁJA

Entrópikus rugalmasság

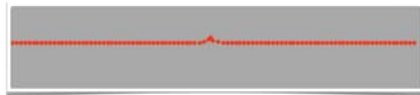
Termikus gerjesztésre a polimerlánc random, ide-oda hajló fluktuációkat végez.

Nő a lánc konformációs entrópiája (elemi vektorok orientációs rendezetlensége).

Az entrópiamaximumra törekvés miatt a polimerlánc rövidül.

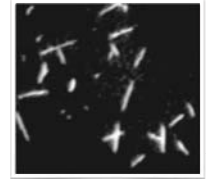
BIOPOLIMÉREK RUGALMASSÁGA

l = korrelációs hossz (hajlítómerevséget jellemzi)
 L = kontúrhossz

Merev lánc
 $l \gg L$

Mikrotubulus

Szemiflexibilis lánc
 $l \sim L$

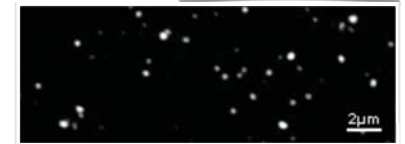
Aktin filamentum

Flexibilis lánc
 $l \ll L$

DNS molekula

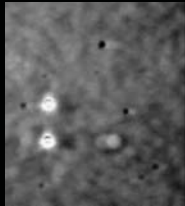

CSOMÓKÖTÉS EGYETLEN DNS LÁNCRA

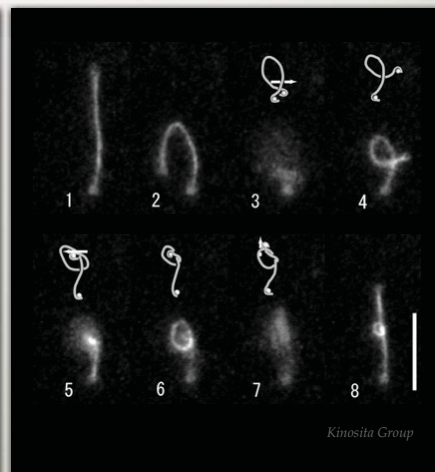
mikrogyöngy mozgatható
 lézersipeszben

Fáziskontraszt kép

Fluoreszcencia kép

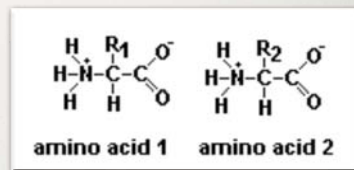
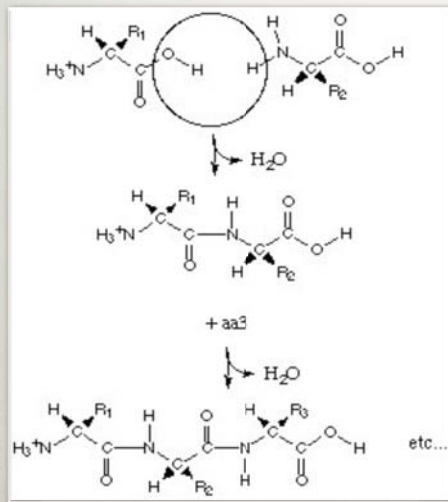
mikrogyöngy stacionárius
 lézersipeszben

Kinosita Group

FEHÉRJETEKEREDÉS

A PEPTID KÖTÉS

Víz felszabadulással járó
kondenzációs reakció

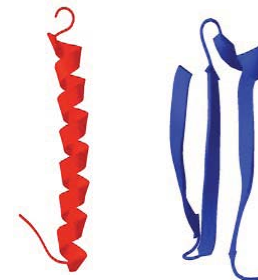
FEHÉRJÉK SZERKEZETE

Elsődleges

Aminosav-
sorrend

Másodlagos

α -hélix
 β -lemez
 β -kanyar

α -hélix:

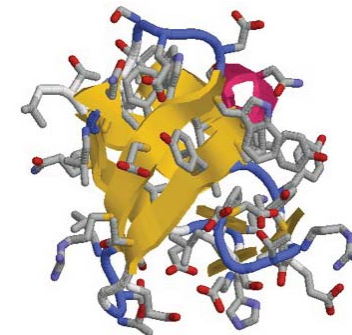
- jobbmenetes
- 3.4 aminosav /
emelkedés
- H-hidak

β -lemez:

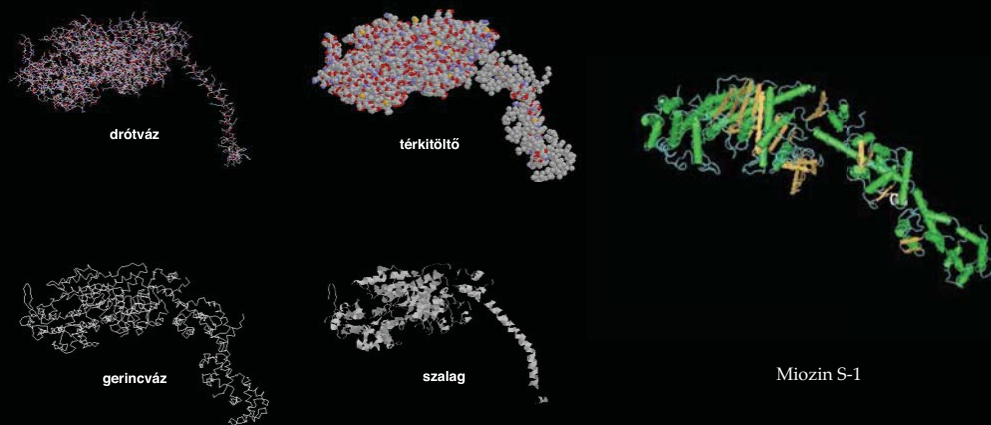
- parallel v.
antiparallel
- H-hidak távoli
aminosavak között

Harmadlagos

Egyláncú fehérje
teljes térszerkezete

FEHÉRJESZERKEZET MEGJELENÍTÉSE

FEHÉRJESZERKEZETET ÖSSZETARTÓ KÖLCSÖNHATÁSOK

1. Diszulfid híd: cisztein aminosavak között
2. Hidrogén híd: megosztott proton
3. Sókötés: ellentétesen töltött részek között
4. Hidrofób kölcsönhatás: hidrofób molekularészek között (molekula belsejében)

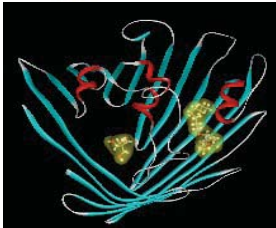
FEHÉRJESZERKEZETI OSZTÁLYOK

1. Tiszta alfa

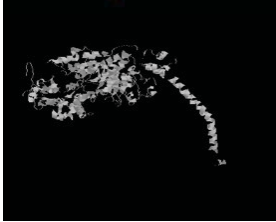
calmodulin

2. Tiszta béta

porin

(3. Alfa-béta)

miozin

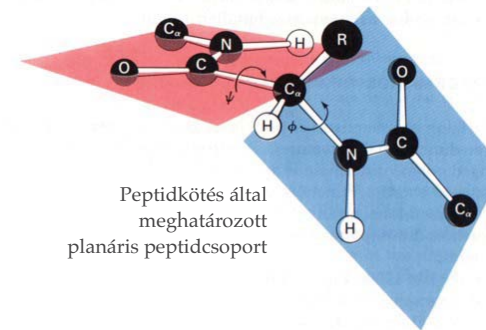
4. Multidomén

HOGYAN ALAKUL KI A FEHÉRJE TÉRSZERKEZETE?

Anfinsen: spontán folding

Levinthal-féle paradoxon:

Kipróbálja-e a fehérje az összes lehetséges konfigurációt?

A lehetséges konfigurációk száma:

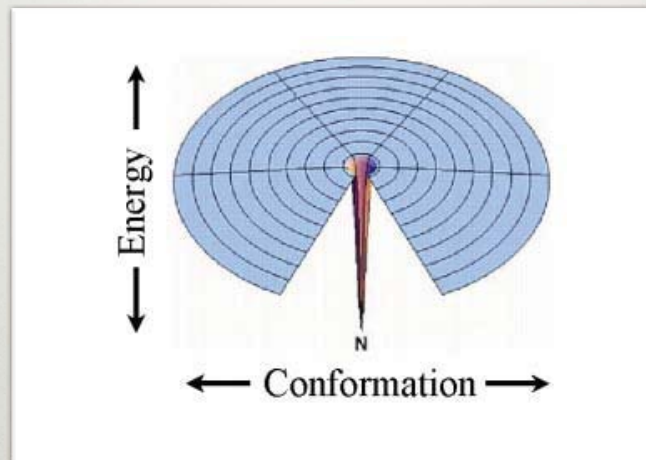
$$i^n$$

i: az egy peptidcsoportéhoz tartozó lehetséges konfigurációk száma

n: aminosavak száma

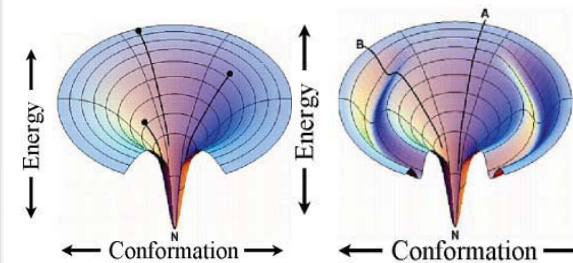
LEVINTHAL-FÉLE PARADOXON:

KIPRÓBÁLJA-E A FEHÉRJE AZ ÖSSZES LEHETSÉGES KONFIGURÁCIÓT?

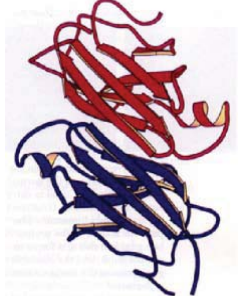
„FOLDING TÖLCSE”

FEHÉRJETEKEREDÉSI RENDELLENESSEGEK

Az élő sejt chaperon fehérjékkel segíti a tekeredést

Patológia:
-Alzheimer kór,
-Familialis amiloidotikus neuropátia (FAP)

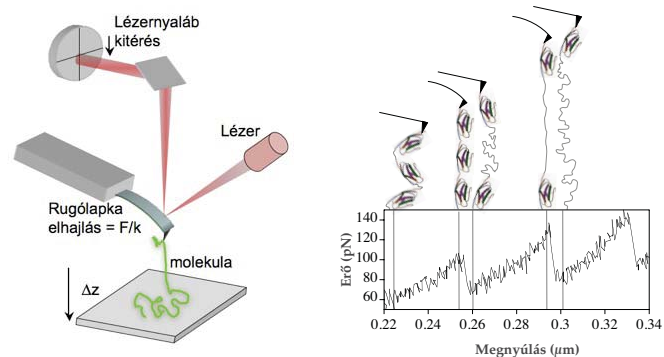
Béta-fibrillumok:
oldhatatlan
precipitátum

FEHÉRJEKITEKERÉSI MÓDSZEREK

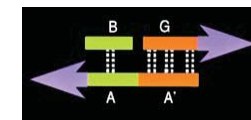
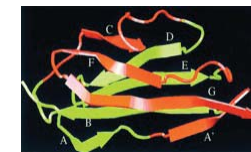
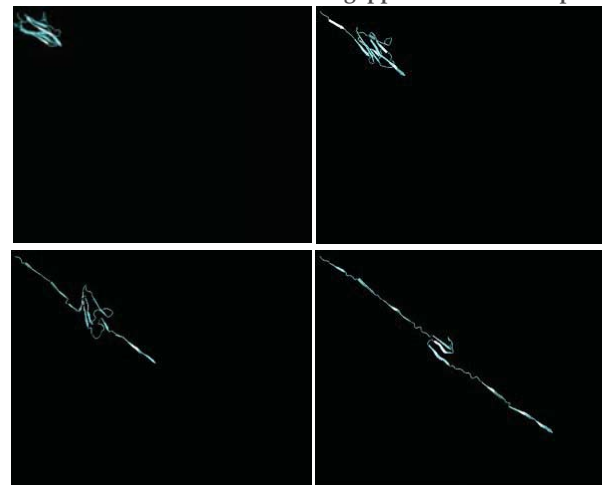
- Hő
- Kémiai ágens
- Mechanikai erő

Egyetlen fehérjemolekula mechanikai kitekerése atomerőmikroszkóppal

BÉTA-HORDÓ SZEREZETŰ FEHÉRJE MECHANIKAI KITEKERÉSE

A mechanikai kitekerés számítógéppel modellezett lépései

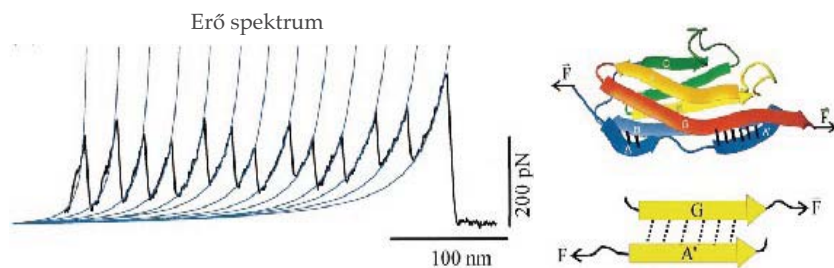

A mechanikai stabilitás alapja:

Az Ig domén első és utolsó β -láncait összetartó H-hidak

TITIN IMMUNGLOBULIN DOMÉN KITEKERÉSE

Mechanikai stabilitás alapja: nyíróerő irányába álló H-híd csoport

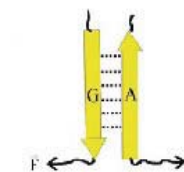
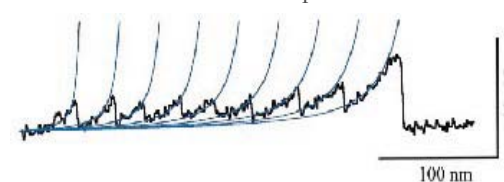

Carrion-Vazquez et al. 2000

C2A DOMÉN MECHANIKAI KITEKERÉSE

Alacsony mechanikai stabilitás a H-hidak "zippzár" geometriája miatt

C2A domén erőspektruma

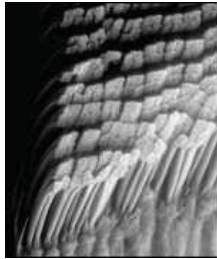
Carrion-Vazquez et al. 2000

MECHANIKAI STABILITÁS MECHANIZMUSA

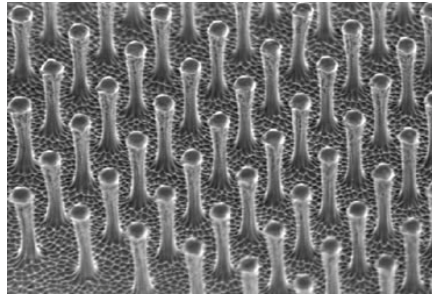
Kölcsönhatások párhuzamos csatolása

Gecko talp
tapadása:
Párhuzamosan
csatolt sertékkal

Alkalmazás:

Mesterséges gecko talp